

Administratie-adres: Drukkerij Libertas
Drift 13, Utrecht, Telefoon 11811
Giro 267122

Abonnementsprijs f 3.75 per halfjaar

Oecumenisch-Nationale Publicaties op Calvinistische Grondslag

2e Jaargang - No. 9 - 22 Februari 1947

Vaste Medewerkers: H. Amelink Jr., Drs J. Bonda, Drs J. Gispén, Drs C. Groen, Mr K. Groen, Drs J. Lever, H. Kloosterziel, Drs A. Stolk, Mr R. Terpstra, J. Voerman, B. A. de Vries, W. Vermeer, Ds D. K. Wielenga.

Verantwoordelijk Redacteur:
G. Puchinger, Stadhouderslaan 85, Telefoon 20110, Utrecht

„De eenheid der wetenschap in het Geloof”¹⁾

I.

De wijsbegeerte, die langen tijd in de kringen van de vakwetenschap, min of meer in discrediet was geraakt, schijnt op het oogenblik een goede kans te maken, haar oude eere-positie in te nemen.

Het positivisme, dat het onderzoek naar de diepere grondslagen van de wetenschap overbodig achtte, is misschien nog niet geheel verdwenen, maar het voert toch niet meer de boventoon, althans niet in de publieke uitingen. Allerwege begint men zich in de kringen van de vakwetenschap zelf weer rekenschap te geven van de grondslagen van de wetenschap, die met die van alle andere wetenschappen in nauwe samenhang staan.

Ook in de studentenwereld valt vooral na de bevrijding een sterke opleving van de wijsgeerige belangstelling te constateeren. Men wil boven de enge grenzen van zijn eigen vakgebied weer iets zien van de eenheid, die alle deelen van de wetenschap verbindt. In deze lijn ligt ook de proefneming met het studium generale der verschillende Universiteiten en Hoogescholen. Ik heb zelf in Delft kunnen constateeren, dat in het bijzonder de colleges in de wijsbegeerte daar de algemeene belangstelling trokken. Intusschen zij men voorzichtig zijn verwachtingen in dit opzicht te hoog te spannen. Het enkel volgen van een aantal collegies in de wijsbegeerte, geeft op zich zelf nog geen enkele waarborg, dat men een dieper inzicht zal krijgen in de eenheid van de wetenschap. Immers de wijsbegeerte zelf heeft zich sterk gespecialiseerd naar de verschillende vakgebieden en wordt zeer verschillend opgevat.

Wat inderdaad noodig zou zijn, om weer de eenheid van de wetenschap te zien, is een herleving van een oude idee, die tegenwoordig niet meer de algemeene instemming heeft, dat is de aloude idee van de wijsgeerige encyclopaedie der wetenschappen. Deze idee vindt algemeen geen instemming, omdat men haar verbindt met de sterk bespiegelende wijze, waarop ze in het begin der vorige eeuw werd gepropageerd en uitgewerkt. Maar de bezwaren en vaak zeer gegronde bezwaren, die men tegen deze bijzondere wijze van uitwerking heeft, kunnen niet tegen de grondgedachte zelf worden aangevoerd, te minder wanneer die idee der eenheid der wetenschap, waarin elk vakonderzoek zijn vaste grondslag vindt in den aard van het wetenschappelijk onderzoek zelf en in den bouw van de werkelijkheid.

Het grondcriterium voor de indeeling der vakwetenschap, is niet willekeurig. De vakwetenschappen zijn principieel niet alleen ingedeeld naar het gezichtspunt der doelmatigheid in de werkelijke verdeling, maar er is een grondcriterium, dat niet willekeurig is. Er is een groot aantal aspecten. Ik noem die van getal, hoeveelheid, ruimtelijkheid, beweging, van organisch leven, van gevoel, van logische onderscheidenheid, van historische ontwikkeling, van taal en symbolische uitdrukking, van omgang en verkeer, van economische waarde, van aesthetische harmonie, van recht, van moreel en geloof.

De werkelijkheid, die door de wetenschap onderzocht wordt, gaat in geen van de aspecten op, doch fungeert er in beginsel zonder uitzondering in. Maar de vakwetenschap kan de aspecten niet tegelijk onderzoeken, maar beziet ze onder een bepaald gezicht. Wanneer wij nu deze aspecten een oogenblik zelf beschouwen en daarbij afzien van de concrete verschillen, zoals zij zich aan ons voordoen, dan doen wij een verrassende ontdekking, namelijk deze, dat ieder aspect in zijn eigen bouw en structuur een ware weerspiegeling is der samenhang der aspecten.

Ik wil U dit aan de hand van een enkel voorbeeld illustreeren. Neem b.v. het aspect van gevoel. Het aspect van gevoel bezit een kernmoment. „Was man niet definitief kann, sieht man als ein Fühlen an” zegt de Duitscher. Het zou verkeerd zijn dit

alleen tot het gevoel te beperken. Om het kernmoment heen groepeeren zich andere momenten, waarvan een deel terugwijst naar alle aspecten, die in de tijdelijke orde der werkelijkheid een vroegere plaats innemen en anderdeels vooruitwijzen op andere aspecten. Gevoel is niet anders mogelijk dan in een gevoelsleven. In het levensmoment toont het gevoelsaspect zijn innerlijke gebondenheid met het organische levensaspect. Gevoelsleven is geen organisch leven. Het is gekarakteriseerd door den kern van het gevoel. Het is onderworpen aan eigen gevoelswetten en nochtans is geen gevoelsleven mogelijk zonder samenhang met het organische levensproces. Het gevoelsleven kan zich alleen openbaren in gevoelsbewegingen. Onze emoties, gevoelsbewegingen, zijn geen fysieke bewegingen, zoals ze door een natuurkundige onderzocht worden. Ze zijn onderworpen aan gevoelswetten en nochtans zijn geen gevoelsbewegingen, geen emoties mogelijk, zonder de grondslagen van fysieke bewegingen, fysieke veranderingen in de structuur van het gevoelsaspect.

Ontmoeten wij verder het ruimtegevoel. Ieder weet, dat de zinnelijke gewaarwording van ruimte niet dezelfde is als degene, waarover de geometrie spreekt, maar toch ligt hieraan een geometrische ruimte ten grondslag.

De menigvuldige gevoelens doordringen elkaar in kwalitatieven zin en toch is er innerlijke samenhang tusschen deze menigvuldigheid. Onze verdere bindingsdraad vinden wij met de latere aspecten in de structuur van het gevoel. Als wij het menselijke gevoelsleven beschouwen, ontdekken wij een historisch gevoel, een taalgevoel, een omgangsgevoel, een economisch-waardegevoel, een rechtsgevoel, een moreel gevoel en een geloofsgevoel van vertrouwen en zekerheid. Zoo openbaart zich inderdaad in de structuur van het aspect zelf, het geheel van alle andere aspecten, maar in een bepaalde zin, in den zin van het gevoel.

Deze stand van zaken heeft gevolgen voor de vakwetenschap en wel deze. De vakwetenschap komt op haar gebied in aanraking met begrippen, die schijnbaar ook in andere wetenschappen gehanteerd moeten worden. Ook de vakgeleerde in den grond der zaak, moet een idee hanteeren van de onderlinge verhouding en samenhang van de verschillende aspecten der werkelijkheid. Ook hij stuit van uit de problemen uit het vakgebied op de eenheid der wetenschap.

Thans raak ik de oude strijdvraag of de wetenschap, naar haar aard gezien, autonomie, zelfstandigheid, onafhankelijkheid, op haar eigen gebied bezit, dan wel of zij afhankelijk is van vooroordeelen, die zelf niet van wetenschappelijk karakter zijn. In de kringen der wetenschap is de eerste opvatting, dat zult U mij wel toegeven, nog steeds overheerschend. Wie de autonomie van de wetenschap verwerpt en poneert, dat deze van geloofsvoorstellingen afhankelijk is, pleegt een aanslag op de wetenschap zelf. Het is immers dan zoo. Wanneer men zich bindt in zijn wetenschappelijke onderzoekingen aan geloofsveronderstellingen, dan is men bevooroordeeld en de aard van de wetenschap eischt, dat men niet dogmatisch bevooroordeeld is, maar steeds bereid is stellingen, die men aanvankelijk als waar heeft aangenomen, prijs te geven, wanneer mocht blijken, dat ze met de waarheid in strijd zijn.

In de Christelijke belijdende kringen is dit standpunt nog steeds het meest gangbare. In Roomsche Katholieke kringen is overheerschend het standpunt verdedigd, dat op z.g. natuurlijk terrein de menselijke Rede in staat is, zonder hooger licht der openbaring de waarheid te ontdekken. Slechts een betrekkelijk kleine groep in R.K. kringen hangt deze opvatting niet aan.

Het is die groep, die zich vooral oriënteert aan de kerkvader Augustinus, die uitdrukkelijk poneerde, dat menselijk denken, zonder verlichting door het geloof, de waarheid niet ontdekken kan.

In Protestantisch-Christelijke kringen staat de overheerschende meening achter de z.g. Neo-Cal-

vinistische groep, die een ander standpunt innam. Dr A. Kuyper poneerde de antithese. Hij spreekt van een geloovige en een ongeloovige wetenschap. Hierop, op deze gedachte, is de Vrije Universiteit gegrond.

II.

Hoe zal men bij dezen stand van de meeningen tot een werkelijk gesprek komen? Ik stel hier uitdrukkelijk vast, dat het gesprek tusschen de beide groepen in het verleden praktisch vrijwel onmogelijk was, door de inderdaad dogmatische wijze, waarop beide standpunten verdedigd werden. Dogmatisch ter eene en ter andere zijde. De werkelijk fundamentele verdediging van de standpunten wordt aan beide zijden gemist.

Het is waar, dat Dr Kuyper in zijn bekende Encyclopaedie van de Godgeleerdheid een wetenschappelijke leer heeft ontwikkeld, waarin hij getracht heeft aan te toonen, dat in het menselijk kennisproces het geloof een noodzakelijke functie vervult. Maar de wijze, waarop Dr Kuyper in deze wetenschap althans het geloof definieerde, was zodanig, dat de aanhangers van het autonomie-standpunt het zonder meer konden aanvaarden.

Zooals ik zeg, het gesprek op dezen voet tusschen de beide standpunten is niet wel mogelijk, maar er heeft zich merkwaardigerwijze, zoowel in Nederland als in Frankrijk in den laatsten tijd een denkrichting ontwikkeld, die zich ten doel heeft gesteld, om de vraag, of de wetenschap naar haar aard autonoom is of niet, inderdaad in den weg van een fundamenteel, kritisch onderzoek, naar den aard van de wetenschap zelf te toetsen.

In Frankrijk is het geweest de richting van den bekenden Katholieken denker, Maurice Blondet en in Nederland is het geweest een denkrichting, die de naam heeft gekregen van: Wijsbegeerte der Wetsidee, die zich hetzelfde doel gesteld heeft.

Ik wil trachten vanavond enkele van de grondgedachten van de wetenschap kritisch voor U te ontwikkelen.

Deze denkrichting begint met de volgende kritische vraag: Hoe is wetenschap mogelijk?

Op het eerste gezicht zoudt U kunnen denken, dat die vraagstelling volstrekt niet juist is; dat de vraag reeds volkomen gesteld en beantwoord is door Immanuel Kant. Deze heeft de vraag gesteld, hoe algemeen gestelde wetenschappelijke oordeelen mogelijk waren. Kant stelt een zoogenaamd kennis-theoretisch onderzoek in naar de grenzen onzer kennis. De vraag hoe de kennis-theorie zelf mogelijk is, is Kant niet tot probleem geworden. Hij gaat, met geheel de denkrichting van zijn tijd, uit van de wetenschappelijke denkhouding. Dit behoeft volgens ons geen nadere toelichting. Wat is wetenschappelijk denken? Dat kunnen wij alleen vaststellen door de wetenschappelijke denkhouding te confronteeren met een andere denkhouding, die ook al vertrouwd is, die van het dagelijksche leven, die van de naieve ervaring. In de wetenschappelijke denkhouding nemen wij op een merkwaardige manier afstand van ons veld van onderzoek.

Het veld van onderzoek, dat zelf niet van logisch karakter is, biedt weerstand aan de poging het in ons logisch begrip te vatten, want het is zelf niet van logisch karakter.

De eerste vraag is nu deze: Beantwoordt de „Gegenstands”-relatie aan de werkelijkheid, zoals zij zich geeft. Als dat zoo was, zou iedere mogelijkheid van kennis zijn opgegeven. Onze logische denkfuncties, met behulp waarvan wij ons begrip vormen, zouden door een onoverbrugbare kloof gescheiden zijn van zijn veld van onderzoek. Dan zou er geen enkele mogelijkheid van overbruggen aanwezig zijn. In werkelijkheid is deze „Gegenstands”-relatie een product van een kunstmatige abstractie, van een kunstmatig analyse, uiteenstelling van de werkelijkheid. Een uiteenstelling van de werkelijkheid in haar verschillende aspecten. Daarom is een kritische vraag, die nu moet rijzen, deze: Wat wordt in de theoretische denkhouding van de gegeven werkelijkheid afgetrokken en hoe is deze aftrek mogelijk. Deze kritische vraagstelling laat ons van de „Gegenstands”-relatie in haar theoretisch karakter, als van een gegeven uitgaan. Zij blijkt echter geen gegeven te zijn, maar een probleem. Dat blijkt nog duidelijker, wanneer wij de theoretisch, wetenschappelijke denk-

¹⁾ Prof. Dooyeweerd was zo welwillend zijn op 27 Januari j.l. in de Domkerk te Utrecht gehouden rede aan ons blad af te staan.

houding, met de denkhouding van de gewone, naieve ervaring, de niet-wetenschappelijke denkhouding, vergelijken. Daarin nemen wij geen afstand ten opzichte van de werkelijkheid, maar zijn met onze logische denkfuncties en andere functies, volkomen ingesteld in de werkelijkheid. Geen „Gegenstands“-relatie ontmoeten wij in deze denkhouding.

Maar er zijn andere betrekkingen en andere relaties, die gewoonlijk zeer ten onrechte, met de „Gegenstands“-relatie vereenzelvigd worden. Dat is de relatie van subject tot object.

In de gewone denkhouding, een ervaren houding, aarzelen wij geen oogenblik om scheikundige stoffen als water en zuurstof, een functie toe te kennen in het organische leven. Het zijn levensbehoefte. Wij zijn ons zeer goed bewust, dat deze stoffen zelf niet leven, maar toch een middelfunctie in het organisch levensaspect vervullen.

Als wij in het gewone leven een vogelnest waarnemen, dan ervaren wij dat ding in onverbreekelijke samenhang met het leven van de vogels en in de naam komt het verband tot uitdrukking. Wij kennen het een functie toe in het organisch levensaspect, geen levenssubject, maar levensobject. Wanneer wij een bloeiende roos waarnemen, dan kennen wij daaraan toe, zinnelijke waarneembare eigenschappen, van kleur, geur vorm en gedaante. Wij zijn ons zeer bewust, dat deze objectieve eigenschappen niet toekomen aan een roos, die zelf zintuiglijk kan waarnemen als subject. Wij zien het zoo: dat zijn zinnelijke eigenschappen, die aan de roos toekomen, voor ieder mogelijk zintuiglijk waar te nemen.

Opnieuw vatten wij hier de eigenschappen van dat ding in onze waarneming, in een relatie van subject tot object, maar niet in een „Gegenstands“-relatie. Wij zijn ons bewust, dat de roos niet kan denken. Wij kennen de roos ook toe culturele eigenschappen. Het is een kweekobject en daarom kennen wij het ook economische waarde toe. Al deze eigenschappen hebben echter steeds een objectief karakter. De subject-object-relatie van de gewone ervaring laat de werkelijkheid ineen, in tact. De „Gegenstands“-relatie breekt de werkelijkheid uiteen. Deze relatie is niet identiek, maar elkaars tegendeel.

Nu kan de wetenschappelijke denkhouding niet blijven staan bij de theoretische uiteenzetting. Het is niet voldoende te constataren, dat het recht, als zijnde van niet-logisch karakter, weerstand biedt aan de logische begripsvorming. Wij willen van de theoretische antithese voortschrijden tot de verbinding. Daarmede rijst een nieuw fundamenteel probleem, dat ik als volgt formuleer: Van welk standpunt uit, laten in de theoretische „Gegenstands“-relatie, de uitingen en tegen over elkaar gestelde aspecten, zich weer in diepere eenheid verbinden?

Hier raak ik het kernprobleem van mijn geheele betoog, want hier is het uitgangspunt van de heele wetenschap.

Nu moet één ding onmiddellijk duidelijk zijn. Zal het uitgangspunt op kritische wijze gekozen zijn, dan kan het in geen geval liggen in de „Gegenstands“-relatie zelf. Het kan ook niet liggen in het logische aspect van het veld van onderzoek. Het blijft bij de onverzoenlijke tegenstelling.

Zal het wezenlijk tot verbinding komen, dan moet een uitgangspunt gegeven zijn, dat boven de theoretische denkhouding verheven is. Het theoretische denken is, zoals we zagen, naar zijn aard en structuur aangewezen op de verbinding, het zoeken van verbinding met de niet logische aspecten van de werkelijkheid.

Nu zijn er zooveel mogelijkheden, als de werkelijkheid aspecten bevat. Het gevolg is, dat het theoretisch denken zich onmiddellijk gaat distancieeren: in mathematisch denken, natuurkundig denken, biologisch denken, psychologisch denken, in historisch denken etc. Waar moet men het uitzicht zoeken van de wetenschap?

Onverschillig hoe de keuze uitvalt, steeds zal het laten vallen van de keus op zoo'n bepaald gezichtspunt neerkomen op verabsolutering van vakwetenschap.

Nergens in de theoretische „Gegenstands“-relatie is eenig aanknooppunt gegeven, dat een vakwetenschappelijke verabsolutering zou rechtvaardigen.

Nu zou men kunnen meenen voor de wijsbegeerte geldt dat misschien, maar in de vakwetenschap niet, daar kunnen wij uitgaan van vakwetenschappelijke gezichtspunten. Dit is echter ook daar niet mogelijk, omdat men ook daar komt te staan voor problemen van samenhang van aspecten.

Al naar gelang der idee van de onderlinge verhouding der aspecten, ontstaan ook in de wiskunde verschillende richtingen, bekend als de logicistische formalistische, symbolistische en de intuïtistische. Immanuel Kant heeft een andere weg gewezen, die de belofte in zich schijnt te sluiten, om de moei-

lijkheden voor de aanhangers van de autonomie der wetenschap te overwinnen. Hij noodigt de wetenschap uit de richting te kiezen van de zelfbeziinning.

Er zijn twee denkhoudingen mogelijk. De eene denkhouding, die zich geheel verliest in de „Gegenstand“ en de kritische zelfbeziinning. Als wij tot zelfbewustzijn komen, dan erkennen wij inderdaad, dat wij een diepere eenheid zijn.

Wat is de mensch en waar is zijn eenheid?

Wat de ik-heid eigenlijk zelf is, kan ik niet beantwoorden in de wetenschap, maar in de wetenschap kan ik wel een logisch begrip vormen van de ik-heid. Van dat logische „ik“ gaan alle synthetische denkhoudingen uit. Daar is de eenheid boven de verscheidenheid.

Voldeet dat logisch „ik“ inderdaad aan de kritische eisch van uitgangspunt der wetenschap? Neen, want dit komt niet uit boven de „Gegenstands“-relatie. Het is zoo, zoals Kant zegt, dat tegenover dit logische „ik“ heel de empirische werkelijkheid als „Gegenstand“ optreedt.

Ik stel een nieuwe vraag. Hoe is de keuze van het uitgangspunt der wetenschap mogelijk? Van welke aard is de concentrische richting die ons denken neemt, op de „ikheid“, die denkt?

Als inderdaad ons denken de concentrische richting neemt, op de „ikheid“, die denkt, dan zijn wij werkzaam in religieuze zin. De religie bestaat in concentrering van al onze tijdelijke functies op een absolute oorsprong, die wij God kunnen noemen. De religie voegt niet een nieuw aspect aan de werkelijkheid toe, maar bestaat hierin, dat zij alle aspecten concentreert in de verhouding tot die absolute oorsprong.

Het zijn inderdaad religieuze motieven, die de ware uitgangspunten vormen van de wetenschap en hiermede raak ik een zeer moeilijk en doornig terrein, waarvan ik mij zeer goed bewust ben. Wat baat het dat terrein te laten liggen, als een kritisch onderzoek van de aard van het wetenschappelijk denken ons zelf naar dat terrein drijft? Wat baat het, het terrein te vermijden, wanneer wij langs den kritischen weg, met innerlijke noodzakelijkheid boven de theoretische denkwijze worden uitgedreven?

Een religieus grondmotief is een gemeenschapsmotief.

De enkeling wordt door het gemeenschapsmotief meer beheerscht, naarmate hij er zich minder van bewust is, er zich minder rekenschap van geeft.

Ik zou het zoo willen stellen, dat het niet mogelijk is het denken van een bepaalde periode volkomen kritisch te verstaan in zijn eigen strekking en bedoeling, als wij niet doorgedrongen zijn tot het religieuze grondmotief, dat het beheerscht heeft. Thans kom ik tot de vier religieuze grondmotieven. De tijd verbiedt mij helaas er hier in de diepte op in te gaan. Ik hoop, dat U mij zult vergeven, dat ik deze punten zeer ondergeschikt zal behandelen. Het betreft hier de 4 volgende motieven:

Het motief van vorm en materie.

Het motief van schepping, zondeval en verlossing.

Het motief van natuur en genade.

Het motief van natuur en vrijheid.

III.

Het oudste motief is dat van vorm en materie. Dit vond zijn oorsprong in een onverzoenlijk conflict tusschen de oude natuur- en levensreligie in de Olympische Godenwereld. De oude Olympische Godheden werden vormloos voorgesteld. Hieraan lag geen reddersplan ten grondslag, doch men zag het onontwikkeld lot.

De nieuwe cultuurreligie van de Olympische Godenwereld is geheel anders. Deze Goden nemen vorm en gedaante aan van persoonlijke aard. Zij verlaten de moeder aarde, worden verheven boven de eeuwig vloeiende levensstroom en het doodslot en krijgen een zetel aangewezen op de Olympus. Deze Goden hebben vorm en gestalte, maar zijn niet waarneembaar voor het zinnelijk oog. Zij hebben onsterfelijkheid, want zij zijn verheven boven het wentelend rad der geboorte en doodslot der stervelingen. De pogingen tot synthese moesten reeds daarom mislukken omdat de jongere cultuurgoden, stralend en onsterfelijk als zij waren, geen macht hadden over het doodslot. Zoo lang zij stralend door het leven gingen, konden zij bescherming verleenen, doch zij konden niet helpen, wanneer de dood hen neervelde.

Het motief, het grondmotief, het gebroken grondmotief van materie ontleend aan de cultuurreligie beheerscht het Grieksche denken van den aanvang. U kunt het niet verstaan, als U dezen drijfkant op den achtergrond niet ziet.

Het grondmotief van het Christelijk motief: Schepping, zondeval en verlossing, ziet een oogenblik de tegenstelling, tusschen de God, die zich openbaart als Verlosser en de God, die ver boven al het aardse verheven is.

Men leze in dit verband na Psalm 139: „Waar o God, zou ik vluchten voor Uw geest en waar zou ik heenenvlieden voor Uw aangezicht?“ De Schepping is absoluut, integraal, oorsprong aller dingen, heeft geen tegenmacht tegenover zich en God de Schepper openbaart de mensch aan zich zelf.

Zoals God zich als Schepper openbaart, als absolute oorsprong van alles wat bestaat, zoo ontleedt hij den mensch aan zich zelf, de mensch geschapen naar Gods beeld, in zijn volstrekte wortel-eenheid van religieus karakter. Wat de Schrift noemt het hart van den mensch, of de ziel van den mensch, of de geest van den mensch, het is de wortel van het menselijk bestaan.

In onverbreekelijke samenhang met het scheppingsmotief staat de zondeval. De zondeval is noodzakelijk, radicaal, grijpt in de wortel in.

Ook de verlossing in Christus Jezus is radicaal, omdat zij het hart omzet uit zijn afvallige richting, in de richting van God. De Schepper, dit grondmotief, deze geestelijke drijfkracht, is maar niet een leer, waarover men kan theoretiseeren, maar het is een drijfkracht. Als zij ons in haar greep heeft, laat zij niet los, bepaalt ons denken en onze levenshouding en het is dan onmogelijk iets aan dien greep te onttrekken, ook onze wetenschap niet. Want zij zet onze wetenschappelijke denkriching om in den wortel. Iedere verabsolutering is hier bij den wortel afgesneden. Dit grondmotief maakt onze blik weer vrij voor de eigen aard van de aspecten die de werkelijkheid vertoont en alle structuren die de werkelijkheid vertoont.

In de middeleeuwen vormde een verzoening tusschen het motief van vorm en materie en het motief van schepping zondeval en verlossing tot het motief van natuur en genade.

In het natuurmotief wordt eigenlijk de Grieksche natuurbeschouwing overgenomen. De kwestie komt nu: Hoe verhoudt zich het natuurmotief tegenover de genade? De natuur is de autonome voordracht van de genade, doch een nauwkeurige beschouwing kan tenslotte voeren tot dualisme tusschen natuur en genade.

De loochening van de mogelijkheid van een Christelijke wetenschap ligt in deze lijn, dat natuur en genade uit elkaar zijn geweken en dat men zegt: er is geen enkel aanknooppunt.

Het vierde grondmotief, het motief van natuur en vrijheid.

De wortel hiervan is de wortel van het zelfbewustzijn, het niet bereid zijn zich te onderwerpen aan eenige wet, die de mensch zich niet zelf in zijn rede gesteld heeft. Het is een zuiver, nieuwe persoonlijkheidsbeschouwing, die met de hartstocht der revolutie gekeerd wordt tegen het middeleeuwsche autoristische geloof.

In de Christelijke beschouwing ligt de natuur onder de zware slagschaduw van de leer van de zondeval. De moderne opvatting maakt de natuur tot het oneindige veld van mogelijkheden. Daarin voelt de mensch zich thuis.

Dat nieuwe wetenschappelijke ideaal is door het persoonlijkheidsideaal zelf gepropageerd, maar toont zich hiervan spoedig een bittere vijand. Wanneer het inderdaad gelukt om heel de werkelijkheid van hoog tot laag te vatten als een gesloten keten van oorzaken en gevolgen, dan blijft in heel deze werkelijkheid geen plaats over voor vrijheid van de persoonlijkheid opvatting. Dit voerde tot de groote crisis tusschen Kant en Rousseau.

In de natuur zelf wil het vrijheidsprincipe ontleedt worden. Het gaat gepaard met de nieuwe opvatting van menselijke persoonlijkheid, onder de heerschappij van een algemeene wet. Men ontdekt in de naties en in de volkeren individualiteiten, persoonlijkheden en als het zoo ver gekomen is, dan verliest het oude, wetenschappelijke ideaal, alle bekoring. Men zoekt een nieuwe, wetenschappelijke gezichtshoek en meent die te ontdekken in de historie. Het gaat om het absoluut „Einmalige“, het individuele, om de figuren als Bismarck etc. Zoo wordt een nieuwe wetenschappelijke methode geboren uit het vrijheidsmotief, een nieuw wetenschappelijke methode, die straks evenzeer tot een wetenschappelijk ideaal wordt verheven en dat de laatste en dodelijke bedreiging voor het vrijheidsideaal in zich zal blijken te houden.

Naar mate de historische denkwijze meer doordringt, gaat men deze ideeën zien als producten van individualisten.

Als het zoo ver gekomen is en de oude ideologische grondslag verdwenen is, dan is een fundamentele crisis gekomen in de humanistische wereldbeschouwing, die drie eeuwen lang de Westersche cultuur beheerscht heeft.

Waarvoor heb ik U dit alles gereleveerd? Omdat het mijn innige overtuiging is, dat alleen de weg, die ik U hier aangewezen heb, kan leiden tot een openlijk gesprek tusschen de denkrichingen. Het gesprek is niet mogelijk gebleken, wanneer men

Via het p...

Dit nu is het schone van de Oosterse Wijsheid herkennen, dat hij het latere...

„Gezien of niet de v...

Wat gij gehoord, gez...

Gereisd door de kl...

Tot studie en bespie...

(vert...

in proza hier reeds we... al in de kringloop der h... gedachten weergeeft, ma... wat hem in zijn smart... en wat hij kan hebben... aardse wijsheid, zijn z... vast dat er een boven... er een bovenaards uitg... tijdelijk rustpunt is van... heeft ervaren dat alle... alle werken en handel... naspeuren, dat slechts b... binnen de immanente b... senogen zien, mensenor... komt in mensenharten o... leen getoetst wordt, af... die Zich openbaart als V... ver boven al het aardse... ker toch verstond dat i... fen van problemen binn... kring van deze tijd het... mens als denker, van d... bestaan. De Prediker h... God Zich als Schepper... oorsprong van alles wat... den mens aan zich zelf... naar Gods Beeld, in zijn... van religieus karakter“.

Zo verstond de Prediker

uiting van criteria van... uitsluiten van andersden... gen dwingen tot volstre... heid van wetenschappelij... wetenschappelijke vooroo... Als het er ons inderdaad... elkaar in gesprek te tred... hebben door te dringen... ons wetenschappelijk der... toegaan! Het gaat daar o... de religieuze waarheid... Daar komt ook naar vor... taak.

Wie overtuigd is in den g... de waarheid gegrepen te... gen mag zich niet vers... soonlijk voor de verant... medemensch. Wij hebben afgedaan me... van de autonomie van de... reid elkaar tegemoet te... een gemeenschapstaak, die... elsch, kan worden verri... Als het resultaat van het... dat Uw belangstelling vo... is en dat U met mij zul... langs dezen weg inderda... is, dan zal ik mijn moei... achten.

Via het profane naar het geestelijke

„Ik Prediker was koning over Israel te Jeruzalem, en ik begaf mijn hart om met wijsheid te onderzoeken en na te speuren al wat er geschiedt onder den hemel: deze moeilijke bezigheid heeft God den kinderen der menschen gegeven, om zich daarmee te bekommeren. Ik zag alle de werken aan die onder de zon geschieden: en zie, het was al ijdelheid en kwelling des geestes; het kromme kan niet recht gemaakt worden, en het gene dat ontbreekt, kan niet geteld worden. Ik sprak met mijn hart, zeggende: Zie, ik heb wijsheid vergroot en vermeerderd boven allen die vóór mij te Jeruzalem geweest zijn, en mijn hart heeft veel wijsheid en wetenschap gezien; en ik begaf mijn hart om wijsheid en wetenschap te weten, onzinnigheden en dwaasheid. Ik ben gewaargeworden dat ook dit eene kwelling des geestes is; want in veel wijsheid is veel verdriet, en die wetenschap vermeerderd, die vermeerderd smart.”

Prediker 1 : 12—18.

Dit nu is het schone van deze Prediker, dat hij de Oosterse Wijsheid heeft ingedronken als wijzen, dat hij het latere lied van Omar Khayam

„Gezien of niet de wereld, om het even: het is niets.

Wat gij gehoord, gezegd hebt of geschreven: het is niets.

Gereisd door de klimaten alle zeven: het is niets.

Tot studie en bespiegelingen thuis gebleven: het is niets”

(vertaling H. J. Leopold)

in proza hier reeds weergeeft op een wijze die al in de kringloop der herhaling de weemoed der gedachten weergeeft, maar daar is meer... want wat hem in zijn smart ontbroken mag hebben en wat hij kan hebben gezien aan vergankelijke aardse wijsheid, zijn zekerheid staat toch hierin vast dat er een **bovennatuurlijke** grondslag, dat er een **bovenaards** uitgangspunt, dat er een **tijdelijk** rustpunt is van alle denken. Hij weet en heeft ervaren dat alle denken en overpeinzen, alle werken en handelen, alle onderzoeken en naspeuren, dat slechts bezien en gesmaakt wordt binnen de immanente kringloop van wat menssenogen zien, menssenoren horen en hetgeen opkomt in mensenharten en naar die waarden alleen getoetst wordt, **afgesneden** is van „God, die Zich openbaart als Verlosser en de God, die ver boven al het aardse verheven is”. De Prediker toch verstond dat ieder eigenmachtig verheffen van problemen binnen de immanente denkring van deze tijd het **afsnijden** was van de mens als denker, van de worteleenheid van zijn bestaan. De Prediker heeft het beaamd! „Zoals God Zich als Schepper openbaart, als absolute oorsprong van alles wat bestaat, zo ontdekt Hij den mens aan zich zelf, de mensch geschapen naar Gods Beeld, in zijn volstreckte worteleenheid van religieus karakter”. Zo verstond de Prediker dat reeds de mogelijkheid

uitgang van criteria van wetenschappelijkheid, het uitsluiten van andersdenkenden. Deze denkrichtingen dwingen tot volstrekt kritische onderscheidenheid aan wetenschappelijke oordeelen en bovenwetenschappelijke vooroordelen.

Als het er ons inderdaad om te doen is om met elkaar in gesprek te treden, moeten wij geen vrees hebben door te dringen tot de diepere lagen van ons wetenschappelijk denken. Daar zal het heet toegaan! Het gaat daar om de absolute waarheid, de religieuze waarheid.

Daar komt ook naar voren voor ieder de missie-taak. Wie overtuigd is in den grondslag van zijn denken, de waarheid gegrepen te hebben, mag niet zwijgen mag zich niet verschuilen, maar staat persoonlijk voor de verantwoordelijkheid van zijn medemenschen.

Wij hebben afgedaan met de hoogmoedsgedachte van de autonomie van de wetenschap. Wij zijn bereid elkaar tegemoet te treden. De wetenschap is een gemeenschapstaak, die alleen in onderling contact en in een edelen wedijver, die de wetenschap eischt, kan worden verricht.

Als het resultaat van het hier gegeven moge zijn, dat Uw belangstelling voor deze gedachte gewekt is en dat U met mij zult gaan inzien, dat alleen langs dezen weg inderdaad denkcontact mogelijk is, dan zal ik mijn moeite ruimschoots beloond achten.

Prof. Dr H. DOOYEWEERD.

heid van een „Gegenstandsrelation” alleen religieus en transcendentiaal kon worden beleefd, naar normen hogere dan van hem die zich „zijn” in wezen tijdelijke, maar „zich” absoluut ingedachte „Gegenstandsrelation” stelt. Zie hier deze Prediker die zich in zijn wijsheid „koning” noemt „over” Israel en vanuit Jeruzalem zich de cultuurdrank heeft ingedronken van verre volkeren en tijden, deze kunstzinnige levensmeester, wiens weemoed die der dichteren is, wiens wijsheid kennis heeft genomen van paradoxen en syllogismen, wiens souvereine majesteit van taal de heerser verraadt die voor Gods oog het nageslacht zijn levenservaring neerschrijft in de woorden die gehoord willen worden, overdacht en ervaren doch maar weinig besproken als hij zegt: „Ijdelheid der ijdelheden, het is al ijdelheid”, zie deze Prediker is groot geweest hierin dat hij deze in zich zelf arme wereld ondanks zijn diepe inzicht in de innerlijke voosheid van haar bestaan, an-sich niet verzaakt heeft, maar het koningschap heeft aanvaard en uitgeoefend in het staan temidden van de profanie, en het koningschap dat God hem op de schouders had gelegd, beléefde, en zo heeft hij de drank gedronken die schuimbekte in de kroes en die de dronkenschap van de weemoed in hem bij tijden zeer zou aanwakkeren!

Ja hij heeft gedronken en hij heeft gesproken nadat hij in gehoorzaamheid gedronken had! Deze wijze, hoe zal hij beklagd zijn door zijn vrienden dat hij zózeer in het profane is ingegaan dat hij nog „koning” wilde zijn „over” het ijdele Israel van zijn dagen in het naar de wereld bezien op kleine Jeruzalem; hoe heeft hij de schijn op zich geladen van vals-behagen-ingroothoed die schijn was, maar hij heeft, staande in het Ambt Aller Gelovigen zijn „koningschap” uitgeoefend ten einde, naar de tijd die hem in Gods Raadsplan was toegemeten als „allen die vóór hem te Jeruzalem geweest waren” (vs. 16). Zo heeft hij in het zeker weten van de „Relation” die God heeft weggelegd in dit leven, voor ieder die naar Zijn normen vraagt, uitgezien naar Hem die eens de volkomen Prediker zou zijn als Eeuwige Koning over het Jeruzalem van alle volk en stam en taal en natie. En zo heeft deze Prediker in gehoorzaamheid geweten en geleefd naar de regel, dat het eeuwige werk van God alleen te dienen is in het tijdelijke werk van menssen, en dat **alleen** hij de ijdelheid der ijdelheden kan verstaan en mag prediken, ja profeteren, die de last der ijdelheden naar Gods bevel heeft op zich genomen om dwars door de ijdelheden dezer wereld heen Gods Rijk, dat van Eeuwigheid is, te dienen en te doen komen, te doen komen in het dienen van Hem die eens alle tranen van het werk dezer ijdelheden (o wereld van paradox!) van de ogen ons zal afwissen, van hen allen die als predikers het op de schouders geplaatste koningschap uit de handen van God hebben aanvaard en naar hun kracht hebben uitgeoefend over Israel dat alleen dank zij die koningen door de kracht van de hen drijvende Heilige Geest gered zal worden van de hel der ijdelheden, in Staat, Kerk, Maatschappij ja in welk Societasverband dan ook!

Nú wordt het zeer kort dag op de aarde, nú dienen wij de ijdelheden in eigen hart te bespeuren én ze te zien in het leven om ons heen, en we dienen deze ijdelheden naar het ambt van ons koningschap vanuit Jeruzalem te profeteren tot dat eens, als ons werk voleindigd is God weer alle koningschap zal aanvaarden en wij met een danklied op de lippen Hem zullen aanbidden met de woorden: „Wij danken U, Here God, Almachtige, die is en die was, dat Gij Uw grote kracht hebt opgenomen en het koningschap hebt (weer zelf geheel, en nu voor allen zichtbaar!) aanvaard; en de volkeren waren toornig geworden, maar Uw toorn (zonder ijdelheden) is gekomen en de tijd voor de doden om geoordeeld te worden en om het loon te geven aan uwe knechten, profeten, en aan de heiligen en aan hen, die Uw naam vreezen, aan de kleinen en de groten en om te verderven wie de aarde verderven”. (Openb. 11 : 17, 18). Ja dan zal het **zichtbaar** worden wat de zevende engel heeft geblazen met de echo van luide stemmen in de hemel: „Het Koningschap over de wereld is gekomen aan onze Here en aan Zijn Gezalfde, en Hij zal Koning zijn tot in alle eeuwigheid”. (Openb. 11 : 15).

Deze Prediker, hij heeft geen scheidende gemaakt tussen de **natuurlijke** wereld der ijdelheden en de verre wereld der **genadige** blik over al die ijdelheden, hij is practicus geweest in het strakke zien van de gewone levensverbanden en daarin staande doorzag hij de ijdelheden, doorzag hij dus ook dat in die **levensverbanden** eeuwig gaat voor 't oogenblik! Daarin heeft hij mede beleeden wat de Christelijke Kerk belijdt óók op het terrein der wetenschap, politiek en **ieder** samenlevingsverband: „Ook de verlossing in Christus Jezus is radicaal, omdat zij het hart omzet uit zijn afvallige richting, in de richting van God. De Schepper, dit grondmotief, deze geestelijke drijfkracht, is maar niet een léér, waarover men kan theoretiseeren, maar het is een drijfkracht. Als zij ons in haar greep heeft, laat zij niet los, bepaalt ons denken en onze levenshouding en het is dan onmogelijk iets aan dien greep te ont-

trekken, ook onze wetenschap niet. Want zij zet onze wetenschappelijke denkriching om in de wortel: Iedere verabsolutering is hier bij de wortel afgesneden. Dit grondmotief maakt onze blik weer vrij voor de eigen aard van de aspecten, d.e. de werkelijkheid vertoont en alle structuren, die de werkelijkheid vertoont”.

Vandaag op deze vreugdedag, nu de radio schalt en Dr Garnt Stuiveling zojuist in een overgens hem eigen karakteristiek ons Volkslied voor de radio de natie voorbiedt als in zijn diepste wezen te zijn „een Vrijheidslied met een ethische achtergrond” en daarmee op deze blijde geboortedag van onze jongste prinses van Oranje zweeg over het Jeruzalem vanwaaruit het Wilhelmus spreekt, van de dichter die met Willem van Oranje, de edelman van Brussel, in die wereld van ijdelheid zijner dagen getrouwd „prediker” is geweest als koning van het hem toebedeelde Israel (Zie het Wilhelmus!), vandaag slaan wij daarom juist de Prediker op en lezen van de ijdelheid der ijdelheden die ook vandaag ons als het weerlicht voorbijgaat in het nog-weer-bezitten van wat wij noemen: vrijheid, democratie en volkseenheid. Maar ach, wat slechts blijft is de liefde tot God en de kosmos voor zover ze in Zijn licht bezien wordt, want de Prediker die wars van de ijdelheden is, verwijst naar hoger wegen als hij oproept tot de vreze Gods, want o einde van alle tijdelijke ijdelheid, zijn laatste (Barth zou zeggen: zijn uiterste!) woorden zijn: „God zal ieder werk in het gericht brengen, met al wat verborgen is, het zij goed of het zij kwaad” (Pred. 12 : 14).

Nu slaan wij op deze dag het historieboek op en lezen in onze van God ontvangen geschiedenis over Juliana van Stolberg, in het licht van de Prediker: „Zij was het die haar zonen altijd weer aanspoorde den strijd vol te houden, hoewel die schier bovenmenschenlijk scheen te zijn en zij wist troostende, opbeurende woorden te vinden, ook wanneer zij zelf het hardst geslagen was. Voor haar ging de strijd in de Nederlanden vóór alles, omdat het hier ging om gewetensvrijheid, een goed, dat zij zelve vanaf haar jeugd ten volle had genoten, maar waarvan zij juist daardoor de groote waarde had leeren beseffen, toen zij zag hoe elders geleden werd doordat deze kostelijke gave aan anderen werd ontnomen of onthouden.

Juliana was waarlijk niet iemand die zich van de wereld afwendde, integendeel zij stond midden in het leven en genoot dit leven met veel levensvreugde, maar zij wist altijd het geestelijke boven het stoffelijke te stellen en hield dit den haren dan ook zoo lang zij leefde voor. Als een refrein klukt het door haar brieven aan de zoons en niets verontrust haar zóó dan de angst, dat er op orderhandelingen zal worden ingegaan, die het geestelijke niet de eerste plaats geven. „Stel het eeuwige steeds boven het tijdelijke”, dat was de opdracht dezer Moeder en dat was haar geestelijk testament en geen hunner heeft het ooit in den wind geslagen. Hoe verschillend ook van karakter en aanleg, de kinderen van Juliana van Stolberg toonden toch allen, haar kinderen te zijn en door haar geest beziel, in het leven te staan”.*)

18 Februari 1947.

Soestdijk — Juliana van Stolberg..... en de wijsheid van de Prediker, van Gods Woord. Ik weet dat er zijn die deze verbinding profanie achten: hun enige **consequentie** zou zijn dat we de bijbel inderdaad geopend laten liggen voor een week lang, als wij des Zondags het kerkgebouw verlaten om het leven in te gaan... zonder bijbel, afgezien van een enkel „Augenblick” dat in hoge mystiekcultus de hoogte van de kansel bereikt, naar ons gevoel!

Wij verwerpen deze gespannen paradoxale „Augenblicksmystiek” en willen het Christendom van de kansel, van de bijbelclub en het bijbelleszen aan de aanvang der vergadering, doortrekken dwars door alle levensverbanden weer heen. Wie dit niet doet maakt in naam van de verhevenheid van Gods Woord de normen van dat Woord los van het gewone profane leven en werkt de steeds voortschrijdende ontkenning van de „Christelijke samenleving” meer en meer, en dat ongemerkt, in de hand.

Maar eerst in het profane wordt het geestelijke openbaar, omdat het geestelijke geopenbaard en zichtbaar gemaakt is in de gewone wereld..... voor die geloofd hebben, want dwars door alle theologische discussie heen loopt hier de scheidslijn van geloof en ongeloof, en wie dit gezien heeft, voor hem begint (!) de zeer goede strijd waarvan Paulus schreef, aangaande de weg waarop Christus ons voorgaat, predikende het concrete en gedateerde Evangelie dat dwaasheid en ergernis der mensen, maar kracht Gods is én de kracht van Zijn kinderen die de ijdelheid dezer wereld, ook in Nederland, gezien en er tegen gestreden hebben in de kracht van het hun gegeven koningschap!

G. P.

*) Historie en Memoiren: Juliana van Stolberg, „ons aller Vrouwe-Moeder” door A. W. J. Mulder, pag. 225, 226.